

ЧЕРИМ ҮНҮ

Бууруу бажым Мөнгүн-Тайгам кыгаш кылгам,
Бууруу шугалай кантуп-дай кыгаш алды.
Менче шарыя, холтутуу, соок көргүдөй.
Мендем орта хоюнуг-хоочок харымды.
Мундуктукке шыгып келген хараадым
Бууруу даг быгып менден чакырдым:
— Мугурумуң — уруум огул-дур сен,
Бууруулаагы, атыңды деп колураадым!
Шугуу бойдуу сагын тилеги, актанкылаан
Чурттантарды маалыр жини алдаркыдым,
Чери кырып тууду-беле шамем каастаан
Шевирлерин мактаалык дөштөрү чор мөн.
«Демар-жушту» холелентеш, өң-өң баштай
Дөрдөн мөн, харап көргөн арат огул,
Тейим артааш, тукту чалаан дагымын-даа.
Дөдөгөрдү мээримдүү дөштөрү чор мөн.
Ынакшылым, найраалдын чагай, күштүү
Ындышымды йөрөүрүм-даа чөгүт-ле-дир.
Ынтылакжон — мээң акым чөгөм сурам,
Ыдык, бедим мича дала коларбадым.
Сола муррай обелерин бурганкыдым,
Чере мени дөргө үндүр алап кааккан,
— Ичча көшөй адал, күндү уур шаам чок,
Ынтыкшып, чаштывар чер тилпастадым.
Мактап туре, мени халдыр шипчелесем,
Баранымдан йөрөөл саям — шолук-тур сен.
Менчи-беле чакырып каан даптым одал,
Медзажок каас, көрүштү деп өңдөн чор сен.
Эплетте, метафора, дөвөлөт
Оваа чыгам согаалаш, туруа-даа,
Эдиге дөң, шипи-хоңдуу бакылаан,
Оууруму тургузарың чегей-ле боор.
Чаракан көөр, малай йөрөө күзөпчө,
Чаянтанган бүдүгүмчө дарый сиңик:
Мактап-дегаш, былдак-беле буза телсип,
Баклап дүгаш, шүптүүнү ап, аныгаш баш.
Эртеден бөр чыпк келген бууруму чор
Хуулааган эм — арканан суг деп үнөлөрдөр.
Курорбтаа хынап көрөш, боуур болза,
Эртөрөгү-даа дөштөрү кылдыр сүмөлөп көр.
Криптер: «Тематика кабар!» — дийип,
Хире-хире сени көчүрүп, чөлөөрдөр-дир.
Сенэ болтут, олары мөн бурундашайың,
Чериң дугайт бууруу ар-ам-даа чок-тур.

Адым-беле долбашма бо деликээрин
Артырбай, ол-бо кезип, мактаа-даа,
Соң ууру, жакылганга малап турар,
Чадир кылбаан, шипишпаанга үлгөй-хой-дур.
Корреспондент экил-беле Мугуруга бир
Кожо чортуң, хөрөшкөнөй сакты-дыр мөн.
Халга, дуга чубарлаткан кылым ийни
Каймар тым: өңсө, барга дөмөйлөтүчү?
Хевир-суруу, өңү сүргөш, көз-ла чува —
Көмдөн черин үргөшүн уман саялар,
Чангыс чикке арал коомай, чедипсезе,
Сайырларды оларарын сактып-даа көр:
Тайкс өттү бугуу кодан таварымын,
Даыл беэн артайа баарын эскерген сен.
Качыдаан чер чугаалантар турган болза:
«Камна, өршө, камкала!» — деп чаныр шипи.
Здям дургаар малчын өгөр бурзууде
Эркек тасык «Шынын» көптө элп чыдыр.
Эрофия дүрөш чарлар дугайында
Эли доктаал үгөдөл бөр, шипчезик бе?
Сургакчылар нанг дөре айтып чорда,
Хевис дег чер төбөнөйни келер турау —
Сумкамыче солунуң суи, шыгыкан аяар,
Кергөн харау ажал малап хөвөр чыдыр.
Кергөн көрөм! Сигенден-даа тарып шене.
Херек чөге малап оутур, чадан турар.
Хары дозуп, чери шугла, сугтар, чегер —
Хайралым оран сенден харамнамас!
Ан-мен бевин орта көрбөң одал шаанда
Ача сен, чыгылаштың, малдыпчык:
Хайыр үлгөн аргарарын хой деп талап,
Хайыр дөш, хойзупкыме чатаан-дыр мөн.
Она-чөдөн, эдү-хубук, чунма келер,
Ол-ла бөрү эрар-жубук бөгү кайда?
Бойдуу сугу дойлап калып, арткаштыр:
«Бойчулар!» — деп хоруп чорлар, дындакы бе?
Сетикимин дүвөрдүн, өңү чоран
Чериң үнү — мээң сөгүм чамдым бо-дур.
Эде-хере бодангылап, шүдүңүң көр,
Эптап чакнап, ээ көрүп, чериң дугар,
Бажым ашкан өрөм сапан, сагындарың,
Манга баштың бууруу даам чарык болду.
«Демар-жушту» чидик бажым, сөгүм дөштөшүң.
Декти мурвай кижилерге угла, огул!»
Салчак МОЛДУРГА.

ЧУРТТАЛГА БОЛГАШ КАДЫКШЫЛ

Дөрт адыңң салгалын көөр дизе...

Абарбайдон «СР»-нің Нагорно-Карабах автономиялык областы — уюу наамыгылаагы чурту: мында чус муң чуртаткы тон бурзуунуң-не 144-тү чус болгаш оң өрү наамыглар болуп турар. Оларнын амды-вал байдалынын дугайында чамдык туделдерин ооренип көргөшүн маңа чугаалашса мөн.

Бароде, шипчелер торудуп турган уде мыңа чурттал турар узуу наамыглар шипу-ла омак-хөсөтү, оларын долгандыр турар бүгү-ле чурдериң соуурууа турар кижилер-дир бо деп чүе кижиниң каралга дөргө-ва жылды бөр. Оларнын чамдыктарынын уттууча өсө, сагыныр чөре кайгыткан, чус чым мурунда болган болуш-чунарын бирден бирөө чок саптып, көчүчө тодарай чугаалар. Ол хире-синде буттарын кырганаар деп бөң сөн саваас, хары-даа кичи кырып чай болгон өвс дигилер.

Улуг Октябрь чедир оларнын чөй кеңи адым-туруеңи болгон башка-берге амдыларга чурттал, кайды-буру ара ажал кымып чораннар. Чүгө совет тургузуп олары оон хостаан. Кижилерин материалдык байдалы, културалы-даа бедөн.

Кырганаар ам буттарыннын күч-агылган ажал-туруулаагында ош-туршуну болгаш, асык-кеяте чып туршалар. Оларнын дык-кеяте чып-сия аш турар хиреңиң-де көххөтө ажалдышпаанар.

Биштиң узуу наамыгларынын бир кайгыткан чөре болуп, олар туралаан-ва ажалын кылдыр, кажа-даа ажаа оубастар. Улуг наамык хөргөшүн кижилерин хөй мурууу амдыга чедир хол-биле чүе артыр-урап мергежилдик чарыкшаанар, Гумбатова-Сакна (105 харам), Гумбатова-Сакна (107), Лазаня Бөгөм (103), Саркисян Анаголь (107) болгаш өскөдөр-даа ама чедир-ла уктар, хевистер арпы, иди-хои септеп, анында да хөвөр ажалдан туралар. Улуг наамыглар кут-ажыды өң анык-беле балдык холбеп чыккылар — дозуга тараа ажалкы, мал кидер-сип, эсдә-даа бо-ла ажалдай бөр-дөр.

Оң-биле маам олар мынчаар чугаалалар:
— Дыштанып балбес кижя ажал-дай база билбес болур.

Бүгү кырганаар чыгын 7-8 ай-лар дүргүдө чаштыгаа арыг агаар-га удуур, а чугаа кымык уде — ба-жыма. Удуурда малап-ла доктаат-тыган шөгүмдө удуур болгаш ай-дарын, удуу чадан чыткан, чым кылдыр удуу бөр.

— Кижиниң ынак ажылы дөрге, кайдык-даа зарыктардан эминевир найгамтык эм ол — деп, 129 харам Арустанан Сарис чугаалалар.

Арыктарга удуу баш бурунгар демисекира дөрге, — шын ажал-дай чурттарынын бүгү арталарын чөй ажалгаары, күш-ажыл-беле дыштаныптымы балдыкы эахтеши-рери, арыг-шөвөр кымыр болур.

Узуу намы наамыларына бо чер-ик кайгамчык арыг суу база-ла удуу роудут. Ол мынчан биштиң удуу наамыларынын чөй ажал-даарына артежок чугула продукту-лар — эт, чугура, саржаг, фасоль, чочак-тараа, нога аймак шүптү бу-рун бар. Биштиң саваанымыс-беле алгыра узуу наамыларынын бирээ-ин-де хувде 3000 калорияны чөмө ажалгай турар.

Чөмөкөрде тускы доктааттыган үе-шагында чөмөнар. Кырганаар шипштон эгыне айнактар. Никити чөм-дөн алыга олар 2000 ажалды кы-руу черик үнүштери ажалган ту-рарлар. Ипчаларга ажалга барбаан, ажал кайды албаан ийиксе, ажал-тол чок иыдып кырганаар мында чөре-лек. Олар шүптү-ла удуу өң-бүле-лери. Чамдыктарынын оолдары, уруглары, турулары, оларнын уруглар-ы, оолдары дөш — дөрт ада сал-гылы 100-140-даа кижя чедип ту-рар.

Курт-кымыскактар денезинге замаарштыр хөй хире ара чүгө-тү көдөрүн артемынен дуржулга кымыл, шипчипон көргөн. Кымыс-какт бодунуң денезинден 52 катан-дар чүктүт, эр ары — 15 катан, ажалкын ары — 24 катан хөй чүк-түт уулар. Бир эвес анаа сөөртү болза, ары бодундан 300 катан аар чүктүт сөөртү шыдаар. Курт-кы-мыскактар улут болган тууду, бо-дунуң денезинге замаарштыр чык чүктүт көдөрүп шыдаарын

Удуу наамыларынын хөй муруу-ла өң-бүлө тудуу ажалда-ла 50-70, харын-даа 100 чыл чедип турал-лар. Касимов Насир болгаш оон ка-дайм Гекей — жакыттар: ам кайы-мы-даа 122 харым. Олар Шуванск районшур Зарислы суурда чурттал туралар. Олар 105 чыл бурдуугар өлгөн, оларын тогтуу тоолуг: ийи кадычы — Шабоа беле Кулу чарыкбас оңуктар чоран. Боттары-нын ол найралын монге бажы-лар-биле, бир эвес оларын өң-бү-лөрине оол болгаш кыс төрттү-нөр болза, оларын өлгөн каар деп шиптирлөшөвөр. Бойдуу ийи оңук-тү күзөткя «күштөкөн» 1844 жыл-да Шахбатың кадайы оол божаан, ону — Насир дөң, а дөрт ай болган-да Кулуңу өң-бүлөңгө кыс көс-түп келген, ону — Гекей деп адаан-нар. Оон он ады чыл эртекеде ку-да дүжүргөшөр. Ам Насир-биле Ге-кей ийги чус чылда чурттал, ажал-дай чөруурлары бо.

Мында мынды өң-бүлөдөр кайы хөй. Чжеж, Кулеве Гамид беле Ку-лиева Гюльа 52 чыл дүргүдө ка-ды чурттал келген болгаш 19 уруг-ларым. Бижик найралдык өң-бүлө хөй уругларым бодурунга бүгү ма-гдылауды база тургузуу турар, а хөй уруулары хөргөшөн кижини организматке эки салдарлык ту-руу хайгалардан бадтыктуу тур-ар. Хөргөшөн кижя хөй уруу бо-жаан тууду-на намылп кыраанга оң кадыкчы эки болур. Бичанга оң Кагорно-Карабатың узуу на-амыгыларынын 67 хууу хөргөшө-нөр болуп турары таварылга эвес.

Х. БОЗИНЯ,
эмчи.

(«Правда» солудан).

Убса-Нурну долгандыр

Төштүк. Эгең № 233, 234
«Шында»
Көңүг-шытыг Барыны-Туруулаан дүш боора экин-көй бис. Оон чедир-ле дүш дүе эрте халды бергенвис Этүчоты (Чөөн-Хову) сумуу-га кеддиш. Ол болза делегейге сурагыг Гоби деп эленинги хо-вууң ужу чүе-дир. Ында «Го-бийи хөгжил» деп көдө ажал-кыг каттыжымшыкымын де-вискери чалтып чоруткан.

Суму төвүндөн ырак эвесе, элэн хөй болгөт өглөр турту:

Конкурска киржиңер!

„Төрзөн Тыва“

Октябрьнын чартын чус чыл юбилейинге тураскаткан фото-чурун делегезин ийчаар адаар. Ону Тыва АССР-ниң Журналистер эвиленинги болша чери органи-застан турар. Ол делегезе кир-жиринче чурун тырттырарыга ынакшылыгынын, тускай мерге-жилдик фотографынын, парлаган ажалданчыларынын болгаш ак-тивтерин чалап тур.

Делегезе фотографынын аны-зуу хевир-наарларын: фото-эпюэтары, портреттерин, бойду-стук чурумалын, улөтүр буурул-гениң болгаш көдө ажал-агыл-буурууегиниң аны-буру үе-ча-даларын, хевирлерин база ажал-кыч чоннарнын дыштаныгызын, амырларын, социалистик чаа чартыгаларын болгаш боттуг чуруктарын кирээр. Куш-ажыл-дың кижизи, аны-дунма совет улустуң өң-бүлөңдө чөкөтөлпн турар Тыва — делегезин аны-шинчи, кол чүлү ол болур. Ол со-рулганы мүссөдип көргүзөр бол-ганда делегезин киржиңизинге бедим чөгөлдөн тургузуп, эң-не эки чүдөдери шипи тырттыра-рыңе кол кичэңгейи салырын, кирүңүр, тывыктыр болурун не-геп турар.

Делегезе киржиң, тилекчи болганарга шаңналдар тыпсырын дөктааткан:

1-ГИ ШАҢНАЛ — 30 РУБЛЬ.
2-ГИ ШАҢНАЛ — 20 РУБЛЬ.
3-КУ ШАҢНАЛ (ИЙИ) — КИРИЗЫ-ДАА 15 РУБЛЬ.

Оон аңгыда, делегезе хүлээп алдыганы фото-чурун бурдуум тускы өртөн-биле талээр.

Кылагар эвес, кылын (матовая) саазыңа, 24×30 см, аралың-ла болза, 30×40 см, азы 50×60 см, хөмчөлдөк кылдыр парлаан фото-чуруктары делегезе 1967 чыл-дын ийтири 20-ден орай эвесе кирген турар умурул, Фоточу-руктары «Шында», «Тувинская правда», «Тываның аныктары» солуннарыге, «Төрзөн Тыва» деп делегезеге деп бижмаш чорудар. ДЕЛЕГЕГИНИҢ ОРГКОМИТЕДИ.

лаан. Бисти анаа чедире берди. Ол болза бригада таву чүе-дир. Бир өң бригадиринг ажал кымыр набиеди болду. Ону хоорай бау-зу-беле дериң каан. Дөрүдө стол бар. Аңаа улаштыр база бир узуу студуу салгаш, кымыл шөпкөн-биле шын каан. Долгандыр сай-дайлар. А өң дөрге өскө бүтү моол өглерден ылгашкан. Кызы-дык булуп каан хараачалык, ба-зым погарары, өскө арткаын ба-за-ла кызыды булуп каан мала-лардык. Оту долгандыр көзөгө өскөн, шалазын чадылгар-биле шыккан. Дөре-Ленин биле Суха-Батырнуң чуруктары. Оларнын ындыгыларында социалистик хү-лөдөлөр, аны-буру диаграмма-лар, хара созуу — өскө өглер мал эмчаниян, воотенинги, бухгалтериниң санакчыны — чер-ле бригаданы хандырын турар кижилерин өскө-дир. Олар-нын болгөт турары алап чүе-дир.

— Бүгү-ле аныкшымы, бүгү-ле күрүстү Октябрьнын 50 чыл оюн таланттуу уткууруңе ко-рундурун бис — деп, бригадир В. Баж чугаагы эгелеш, аны-кымылгының ажал-агылган биске таныштарды. Мал ажал-дык ажал-агыл. Тарылга барык чок. Ында кижя кайгар чүе деп. Сүг чөдиршөтө түңү каптаан.

(Орук демделген)

Каймы-даа өрүп тургаш кылган салдымарын көзөңүн аалдыда салгылаан, киженин дөргө-сөлгөн, мончу чудар-чүгениң, мончу басымыштарың, кымыл дому-биле будаа эерлиң, ногаан телсөдөг, кара саар төрөчкөш-лиг. Барзың өттүк, бажың ор-ганыда асталык, даназын идиеткен, кежегени оргозың куду бадыршыккан. Кайтар-даа нөүрүмгө, шаанда моң кыргана-чам-ла олчаан.

БИСТЕРНИ Тындаа келе-ништи билп каан, дөрөл-ва дүжө халыкшак, сөгөлөг олурукшак, дана-тамыда баар-ды. Тажыкымын, хөрөшөвиңиз. Кыргыс сөөктүг бис дүштин. Кир-гыстар-ла уктур-дур ийи деп иштөмдө болдым. Оон улуу.

— Бис совет улус-биле ажал-гыд шаңдан билр бис. Бо мынчаар кады чурттал, аралакым пат болган бис — дөш. Эзын уучае дайызымын ужу-биле айтыт.

Оон бистер моол өңүктө-дө-дө байрлашпаш, Улангомче делр эленик бис.

Чүе-чүе кижилер эртывеген, чүе-чүе кижилер-биле ужураш-кан. Аймак улуг. Оң шөлү 68.8

таншыллары көрүп пат болган бис. Малаа чоруп тура, оң шы-нап-ла кидимыңа база катал буурудм.

«Плюер» көдө ажал-агыл кат-тыжымшыкымын бир бригада-амын төүөтге биске көндөрт көргүсөң. Ол болза Улангомдун илдык көчүтүк ырак эвесе чүе. Аңаа аймак төүөтүк артистери ойнааллар. Ону бистер бригада-ның ситен кезикчелери-биле ка-дык көрөн бис. Културга бажы-нының режиссёру Дорж көндөрт-тү ажалда мича диди.

— Октябрьнын 50 чыл оюнга тураскалдыр-биле белеткен тур-кур концерттин чамдык но-мерлерин сизерге көргүзериңи көшчөкөр көрдүр.

Ажал-агылдык өскө бүтү адыр-ларынмын шыккан, културга фронт байырлагы дөг байырлап эрт-түрө деп чугаалаан чүе. Шына-ла оң сөгтери бүрчү бадтыл-дык болду.

Көчүтү солун концерт болган.

Көшкөн аал. В. ФИЛИППОВТУҢ ФОТОЗУ.

ЧУРУКЧУНУҢ БЛОКНОДУҢДАН

«Байрдалга белеткел» В. ВОЛЧЕНКО чуртаан.

1907 1967

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

ОКТИБРЬ 8-ТЕ

«НАВЫРАЛ»: «Чай халас эртеке» 10, 12, «Туннел» 2, «Өңүктүң тү-рөө» 4, 5, 6, 7, 30, 9, 45 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: Киночымын 10, 30, «Хаван ажалкычым болгаш кадарың» 12, 2, «Нотр-Даминиң кымыда хөзөгө» (1-ги, 2-ги сериялары) 4, 7, 50 шактарда.
«НИСЕЙ»: Урулга уруу-чурукта 9, 15, «Салтан хан дугайында тоола» 10, 15, 12, «Далгарга джир-жир» 2, 3, 50, 4, 7, 30, 9, 20 шактарда.
«ВОСТОК»: «Константин Заславнов» 9, 30, 11, 10, «Венгер бай» (1-ги се-риясы), «Долан Карпаттын салым-чолу» (1-ги сериясы) 1, 4, 30, 8 шак-тарда.

ОКТИБРЬ 9-ТА

НАВЫРАЛ: «Хаштын маргылаам» 10, 11, 55, 1, 50, 3, 45, 5, 6, 7, 35, 9, 30 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Ана-ла уруу» 3, «Мында шымын черлер» 5, 7, 9 шак-тарда.
«ВОСТОК»: «Далгарга ужуражыңа» 3, 5, 7, 9 шактарда.
«НИСЕЙ»: «Карнавал дүне» 9, 11, 50, «Нотр-Даминиң кымыда хө-зөгө» (1-ги, 2-ги сериялары) 1, 30, 5, 10, 8, 35 шактарда.

Кызыл, Шетиник — Кравченко кудумчуу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторун 23-63, редакторун кыдакчыларыны 35-24, 25-38, ка-рыскалганы секретарыны 23-35, партияны амыралы кижилини 23-54, агитация болгаш пропаганда кижилини 23-13, көдө ажал-агыл кил-лизинин 21-47, улөтүр кижилини 22-64, чагаа, ажалкын болгаш каз» корреспонденттери база совет тургузут болгаш амыралы кижилистериниң директорларын 27-41, Солун келбей барганда 32-75 телефонго залгар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлениниң чанында Парлаалга өргөдөлүм типографиясы. (Кызыл, Шетиник — Кравченко кудумчуу, 1).

Солун, неделяда алды катар үнөр

ТС-01327.